DOI 10.47315/archives2021.326.135

УДК 82.6:930.25(477.83-25)«1911/1933»

Володимир Доліновський

кандидат історичних наук,

старший науковий співробітник

відділу давніх актів,

Центральний державний історичний

архів України, м. Львів

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1976-5068>

**«АРХІВНИЙ АСПЕКТ» У ЛИСТУВАННІ
ПРАЦІВНИКІВ БЕРНАРДИНСЬКОГО АРХІВУ У ЛЬВОВІ
ГЕЛЕНИ ПОЛЯЧКІВНИ ТА ОСВАЛЬДА БАЛЬЦЕРА
за 1911–1933 рр.***

Анотація. Публікація присвячена аналізу виявленого в Національній бібліотеці імені Осолінських у Вроцлаві листування працівників Бернардинського архіву у Львові – директора О. Бальцера та архівістки Г. Полячківни. **Мета публікації** полягає у представленні інформаційного потенціалу збірки, зокрема тих аспектів, що стосуються функціонування архіву. Для реалізації мети проаналізовано неопубліковані листи архівістів, визначено їхні хронологічні межі та географію походження, охарактеризовано основні напрями діяльності архіву, відображені у репрезентованій кореспонденції. **Методологія дослідження** передбачає застосування принципів цілісності вивчення історичних джерел та об'єктивності. Використано описовий, типологічний, антропологічний та біографічний методи, а також методи аналізу і синтезу. **Наукова новизна** статті зумовлена високою джерельною вартістю аналізованого листування, досі не введенного в науковий обіг. Інформація листів дозволяє вивчити окремі аспекти життєвої, професійної та наукової біографії обох істориків-архівістів, а також охарактеризувати основні тенденції розвитку не тільки львівського, а й частково краківського, познаньського та навіть паризького і римського історичного середовищ 1920–1930-х років. **Перспектива подальших студій** полягає у публікації аналізованого листування, а також

* Публікація стала можливою завдяки науковому стажуванню при Нагороді імені Івана Виговського, за що автор висловлює щирю подяку Центру Східноєвропейських студій Варшавського університету (Польща).

виявленні та опрацюванні інших документів особового характеру львівських архівістів. **Висновки.** Багата та тематично розмаїта кореспонденція О. Бальцера та Г. Полячківни має значну інформаційну цінність. Завдяки опрацюванню листів вдалося прослідкувати формування Бернардинського архіву давніми самбірськими книгами, визначити склад персоналу та його роботу, відтворити повсякденне життя установи та відносини всередині колективу. Проаналізовано також матеріально-технічне забезпечення архіву та несприятливі умови праці архівістів.

Ключові слова: кореспонденція; Бернардинський архів; архівісти; архівні будні; архівні пошуки.

Серед багатой джерельної бази до вивчення історії архівів вагоме місце посідають документи особового походження – мемуари/спогади, щоденники, автобіографії, приватне листування архівістів тощо. Їхня інформативна цінність полягає не лише у відображенні різноманітних подій чи явищ, а й репрезентуванні особистої позиції їх авторів. Завдяки цьому можна отримати уявлення про фахову складову, психологічну атмосферу та професійний рівень колективу архівної установи.

Для дослідження діяльності Бернардинського архіву у Львові¹ особливе значення має кореспонденція директора Освальда Бальцера та архівістки Гелени Полячківни². Збірка зберігається у відділі рукописів Бібліотеки Національного інституту імені Оссолінських Польської

¹ Огляд історіографії про архів див.: *Доліновський В. І.* Організація та діяльність Земського архіву у Львові (1919–1933 pp.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 27.00.02 / Володимир Іванович Доліновський; Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства. Київ, 2014. С. 4–6, 17.

² Докладніше про О. Бальцера див.: *Кришталович У.* Бальцер Освальд Мар'ян // *Українські архівісти (XIX–XX ст.): біобібліогр. довідник / упоряд.: І. Б. Матяш, С. Л. Зворський, Л. Ф. Приходько [та ін.].* Київ, 2007. С. 44–45; *Bielińska M.* Balzer Oswald Marian (1858–1933) // *Słownik biograficzny archiwistów polskich* / oprac. M. Bielińska, I. Janusz-Biskupowa. T. 1 (1918–1984). Warszawa–Łódź, 1988. S. 29–30; *Dąbkowski P.* Oswald Balzer. Życie i dzieła. (1858–1933). Lwów, 1934. 236 s.; *Uruszczak W.* Oswald Balzer (1858–1933) // *Nation and History: Polish Historians from the Enlightenment to the Second World War* / edited by Peter Brock, John D. Stanley and Piotr J. Wróbel, Toronto–Buffalo–London, 2006. P. 213–220; *Wierzbicki A.* Oswald Balzer (1858–1933) // *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku* / pod red. J. Maternickiego przy współpracy L. Zaskilniaka. T. 1. Rzeszów, 2007. S. 253–268. Про Г. Полячківну див.: *Ciara S.* Helena Polaczkówna (1881–1942) – historyk, kustosz Archiwum Bernardyńskiego we Lwowie // *Znani i nieznani międzywojennego Lwowa: Studia i materiały* / red. L. Michalska-Bracha, M. Przeniosło. T. 2. Kielce, 2009. S. 49–63; *Idem.* Helena Polaczkówna (1881–1942) // *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku* / pod redakcją naukową J. Maternickiego, P. Sierżęgi, L. Zaskilniaka. T. 2. Rzeszów, 2014. S. 365–376; *Kaput W.* Polaczkówna Helena Maria Franciszka (1881–1942) // *Słownik biograficzny archiwistów polskich* / oprac. M. Bielińska, I. Janusz-Biskupowa. T. 1 (1918–1984). Warszawa–Łódź, 1988. S. 170–172.

академії наук у Вроцлаві³, охоплює 1911–1933 рр. (інколи зі значними лакунами) та загалом нараховує 248 документів (148 листів та поштових карток Г. Полячківни, 2 з яких спільно із сестрою Марією та познаньськими архівістами, 100 листів та недатованих записок О. Бальцера). Унікальність цієї колекції листів полягає у тому, що багато зі збережених листів та листів-відповідей тематично доповнюють одне одного, що дозволяє відтворити цілісну картину описаних у них справ чи подій. Втім, незважаючи на багатий інформаційний потенціал презентована кореспонденція практично досі залишається маловідомою для широкого наукового загалу. Окремі аспекти листів, зокрема ті, які стосувалися біографій Г. Полячківни та багатолітнього працівника архіву і знаного історика Антонія Прохаски, висвітлено у публікаціях варшавського історика Стефана Цяри⁴. Діяльність Бернардинського архіву у світлі згаданого листування частково представлена також в опрацюваннях автора цієї статті⁵. Ним же здійснюється підготовка листування до публікації.

Видатні львівські історики О. Бальцер та Г. Полячківна відіграли важливу роль у діяльності Бернардинського архіву. З архівом пов'язана їхня багаторічна професійна діяльність, яку обоє у різний час розпочали із виконання обов'язків апліканта⁶. Вінцем архівної кар'єри О. Бальцера стала посада директора, яку обіймав упродовж 42-х (!) років⁷, а Г. Полячківна почергово працювала на посадах ад'юнкта, асистента,

архівіста та кустоша⁸. Знайомство архівістів найімовірніше відбулося

³ BZnIO (Biblioteka Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich). Rkpś 7687/II, 448, 292 s.

⁴ *Ciara S.* Helena Polackówna (1881–1942) – historyk, kustosz Archiwum Bernardyńskiego we Lwowie ... S. 49–63; *Idem.* Helena Polackówna (1881–1942) // *Złota księga...* S. 365–376; *Idem.* Między Oswaldem Balzerem a Eugeniuszem Barwińskim. Dyrektorzy archiwów lwowskich w świetle korespondencji Heleny Polackówny // *W cieniu wojen i rozbiorów. Studia z dziejów Rzeczypospolitej XVIII i początków XIX wieku* / pod red. U. Kosińskiej, D. Dukwicz, A. Danilczyka. Warszawa, 2014. S. 525; *Idem.* Starość ludzi nauki w Krakowie i Lwowie w końcu XIX i w pierwszej ćwierci XX wieku (na wybranych przykładach) // *Ludzie starzy i starość na ziemiach polskich od XVIII do XXI wieku (na tle porównawczym)*. T. II: *Aspekty społeczno-kulturowe* / pod red. A. Janiak-Jasińskiej, K. Sierakowskiej, A. Szwarca. Warszawa, 2016. S. 68–69.

⁵ *Доліновський В. І.* Умови зберігання документів Земського архіву у Львові // *Архіви України*. 2014. №4–5. С. 104–117; *Його ж.* «W archiwum wszystko jak w zegarku codziennym». Бернардинський архів у листуванні Г. Полячківни та О. Бальцера // *Prace Historyczno-Archiwalne*. 2016. T. 28. S. 239–252.

⁶ *Доліновський В.* Апліканти Бернардинського архіву у Львові // *Prace Historyczno-Archiwalne*. 2015. T. 27. S. 108–109, 113–114.

⁷ *Кришталович У.* Бальцер Освальд ... С. 44.

у 1906 р., коли молода студентка філософії однією із перших жінок записалася на семінар О. Бальцера з історії польського права⁹. Інтенсивно працюючи там кілька років та якнайкраще зарекомендувавши себе, Г. Полячківна отримала згадану посаду апліканта.

Листування між архівістами розпочалося 18 квітня 1911 р. Тоді Г. Полячківна повідомляла О. Бальцера про завершення університетських студій, а відтак і своєї аплікантури в архіві. Лист сповнений подяки за «ласкаве і зичливе керування» її працею та всіляку підтримку¹⁰. Перший лист О. Бальцера датовано 4 червня 1911 р.¹¹ Згодом у кореспонденції настала довга пауза, яка тривала до 25 серпня 1917 р. Відтоді епістолярне спілкування, за винятком незначних часових лакун, фактично не переривалося. Його інтенсивність у різні часи була неоднаковою. Найбільше листів Г. Полячківни (36 і 40) припадає на 1923 та 1930 рр. – період її закордонних студій у Парижі (Школа Хартій і Практична школа вищих досліджень) та Римі (Ватиканський архів). Відповідно й кількість листів О. Бальцера за ці роки є теж трохи більшою у порівнянні з іншими (15 і 18). Частина кореспонденції того часу становлять поштові картки та листівки (сумарно 25), надіслані Г. Полячківною з екскурсійних подорожей Францією, Бельгією та Італією. У 1926 р. не виявлено жодного листа О. Бальцера, тоді як мав бути принаймні один. Отже, є підстави вважати його втраченим. Можливо, не збереглися й інші листи директора архіву. Дати 7-ми листів О. Бальцера вдалося встановити на підставі змісту, 9 листів та записок залишилися недатованими.

Листування було лише додатковою формою спілкування архівістів на час їхньої відсутності в архіві, звідси й змістовна неповнота та нерегулярність епістолярію, а також часові лакуни. Незначна кількісна непропорційність листування (перелічені вище 148 та 100) свідчить, що Г. Полячківна активніше послуговувалася епістолярним жанром, тоді як О. Бальцер, постійно перевантажений робочими обов'язками не лише в архіві, а й в університеті та польському Науковому товаристві

⁸ *Kaput W. Polaczkówna Helena* S. 170; Г. Полячківна була першою і однією з двох жінок, працевлаштованих у Бернардинському архіві; другою була аплікантка А. Беньковська (1.VI.1919–30.IV.1921) (*Доліновський В. Апліканти ...* S. 113). Після приєднання Бернардинського архіву до Державного архіву у Львові (1933 р.) перебувала на посаді кустоша, а після звільнення звідти радянською владою деякий час працювала в бібліотеці Архіву міста Львова, звідки її теж звільнено. Від грудня 1940 р. до половини квітня наступного року місцем її роботи був відділ стародруків Оссолінеуму, а у 1941 р. – знову Державний архів у Львові (*Ciara S. Helena Polaczkówna (1881–1942) ...* S. 63; *Його ж. Helena Polaczkówna ...* S. 370).

⁹ *Dąbkowski P. Oswald Balzer ...* S. 75.

¹⁰ BZNiO. Rkps 7687/II. S. 1–3. Лист Гелени Полячківни (далі – Г. П.). Краків, 18.IV.1911.

¹¹ *Ibid.* S. 1–2. Лист Освальда Бальцера (далі – О. Б.). Львів, 4/6 1911.

у Львові, очевидно, далеко не завжди встигав дати своєчасну відповідь своїй колезі. У листах директор архіву неодноразово перепрошував колегу за непунктуальність (інколи затримка у відповіді тривала 10–15 днів)¹². Зрештою й сама Г. Полячківна постійно наголошувала, що написання відповіді на її листи забирає в О. Бальцера дорогий час, призначений на наукову роботу¹³.

Географія листування доволі широка. Найбільше листів Г. Полячківни надіслано із Закопаного (38), Львова (30), Парижа (26). З Рима архівістка надіслала 9 листів, з Познані – 6, з Кракова – 5, з Брюсселя, Варшави та Відня – по 2. Листи О. Бальцера найчастіше надсилалися зі Львова (59). На мапі його листів були також Рабка (11), Трускавець (8), Відень (5), Винники (4), Іновроцлав (4) та Карлові Вари/Карлсбад (4). Для 10-ти листів та записок директора архіву місце встановлено самостійно, 6 листів подано без місця.

Кореспонденція Г. Полячківни та О. Бальцера відзначається тематичною розмаїтістю та унікальним інформаційним потенціалом – від згадок про обставини та факти приватного життя, наукових зацікавлень та творчості, а також професійної діяльності обох істориків-архівістів до характеристики львівського, а також частково краківського, познанського і навіть паризького та римського історичного середовищ 20–30-х років ХХ ст.

У дослідженні зосереджуємо нашу увагу лише на одному з аспектів, відображених у листуванні архівістів, зокрема розгляді тематичних сюжетів, пов'язаних із діяльністю Бернардинського архіву у Львові. Серед них можемо умовно виділити кілька рубрик, а саме: формування архівних збірок, персонал архіву, матеріально-технічне забезпечення та повсякденне життя установи. Спробуємо проаналізувати кожну із перелічених рубрик більш детально.

Формування архівних збірок. Функціонування будь-якого архіву пов'язано із комплектуванням його фондів. Процес поповнення архіву новими документами знайшов своє відображення і в аналізованому листуванні. У центрі уваги – інформація про передавання на депоноване зберігання до архіву давніх міських книг та документів Самбора. Після отримання відповідного звернення консерватора пам'яток культури та науки Львівського округу Юзефа Пйотровського від 25 липня 1921 р. із повідомленням про готовність магістрату Самбора передати документи¹⁴, Г. Полячківна у листі від 2 серпня того ж року проінформувала О. Бальцера про досягнуті домовленості¹⁵. Справу однак очіку-

¹² Ibid. S. 99, 133, 223–224. Листи О. Б. Львів, 5/6 1923, 24/6 1925, 15/12 1930.

¹³ Ibid. S. 63. Лист Г. П. Закопане, 12.II.1922.

¹⁴ ЦДІАЛ України (Центральний державний історичний архів України, м. Львів). Ф. 145. Оп. 1. Спр. 126. Арк. 17.

вали певні труднощі, пов'язані з відмовою тамтешніх органів міської влади брати на себе будь-які витрати, а відтак вимогою щодо самостійного приймання документів у Самборі і, можливо, навіть покриття коштів на перевезення. Тодішній кустош архіву А. Прохаска пропонував вирішити справу лапідарно: вимагати прислати документи, тоді як архівістка виступала за дипломатичний спосіб, оскільки *«шкода і старань д-ра Пйотровського і книг»*¹⁶.

Директор О. Бальцер, перебуваючи тоді на відпочинку у Рабці, рекомендував підготувати «ввічливий» лист про передавання книг із проханням вказати спосіб їх приймання. Утім, якщо Г. Полячківна вважає, що не вдасться переконати А. Прохаску, просив зачекати до його повернення¹⁷. Прийняття поспішних рішень могло нашкодити справі, чого й побоювалася архівістка: *«Справи самбірських книг ще не вирішила, боюся зробити якийсь помилковий крок, який потім складно буде виправити»*¹⁸.

Дирекція архіву мала видати розпорядження з метою укладення на місці попереднього інвентаря документів та якнайшвидшого перевезення їх до Львова. З огляду на значні кошти для вирішення справи, не розглядалася навіть можливість відрядження до Самбора когось з архівістів для з'ясування ситуації. Питання фінансів було вирішено успішно, однак через раптову відмову міської влади Самбора передавати документи процес зупинився. Згодом Г. Полячківна, турбуючись про долю збірки, писала із Закопаного, що думка про самбірські архівні документи не дає їй спокою¹⁹, а О. Бальцер у свою чергу нарікав зі Львова на головного директора Комітету державних архівів у Варшаві Юзефа Пачковського та його вимогу повернути 10 тис. польських марок, надісланих раніше «на Самбір»²⁰. Врешті після повторних переговорів та досягнення нових домовленостей 18 травня 1922 р. книги та документи Самбора таки потрапили на зберігання до архіву²¹.

Персонал архіву. Кореспонденція багата згадками про тогочасних працівників архіву – Анну Беньковську, Войцеха Гейноша, Яна Леткого, Романа Лютмана, Кароля Малечинського та А. Прохаску. У різні часи вони займали різні посади: аплікантів, асистентів, архівних службовців, архівістів, кустоша, возного²². Згадки ці дуже різноманітні, як

¹⁵ BZNiO. Rkps 7687/II. S. 49–50. Лист Г. П. Львів, 2.VIII.1921.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Ibid. S. 42. Лист О. Б. Рабка, 4/8 1921.

¹⁸ Ibid. S. 55. Лист Г. П. Львів, 12.VIII.1921.

¹⁹ Ibid. S. 59. Лист Г. П. Закопане, 29.I.1922.

²⁰ Ibid. S. 55. Лист О. Б. Львів, 8/2 1922.

²¹ Перебіг справи детально описано у: *Dolinowski W. Gromadzenie zbiorów Archiwum Bernardyńskiego we Lwowie w latach 1784–1933 // Archeion. 2014. T. 115. S. 267–268.*

за обсягом, так і за інформативним наповненням. Зазвичай це відомості про прийняття на роботу, надання відпусток чи відряджень, службові підвищення, звільнення з архіву чи вихід на пенсію, відсутність на роботі тощо²³. Зустрічаються також повідомлення про прикрі ситуації, що траплялися із працівниками. У вересні 1926 р. возний Я. Леткий, розвантажуючи вугілля для опалення архіву, впав і, зламавши руку, вибув із праці на 6 тижнів²⁴. У листі від 7 жовтня того ж року Г. Полячківна цікавилася станом його здоров'я та справою виділення йому фінансової допомоги²⁵. Невтішною була також ситуація, пов'язана з хворобами архівістів наприкінці березня – початку квітня 1930 р. Тоді із нечисленного персоналу залишився лише возний, тому директор О. Бальцер, також відсутній, розглядав навіть варіант тимчасового закриття архіву. Цього втім не сталося, адже до праці повернувся архівіст К. Малечинський, котрий все ж продовжував кашляти²⁶. Згодом ситуація трохи покращилася: після хвороби повернувся В. Гейнош, повторно захворів, але й одужав К. Малечинський; лише О. Бальцер регулярно відвідував офтальмолога. Останній бідкався, що головний директор Комітету державних архівів, отримавши такий звіт за квітень, розпорядиться про ліквідацію архіву і його приєднання до Державного архіву у Львові під керівництвом Євгеніуша Барвінського²⁷.

Інформація окремих листів, зокрема Г. Полячківни, дозволяє до певної міри відтворити й відносини в колективі. Архівістка, очевидно, мала складний характер, позаяк у її листах часто бачимо критичні, інколи іронічні зауваження щодо своїх колег (за винятком О. Бальцера), нерідко втім поєднаних із виявами поваги чи розуміння. Діставалося як 75-річному А. Прохасці, так і молодому К. Малечинському. Першого Г. Полячківна «критичувала» за певну, пов'язану із віком, «впертість», а також, з огляду на той же вік, невідповідність результатів праці невтомним зусиллям останнього²⁸. Досвідчений архівіст дедалі частіше припускався помилок, насамперед, при підготовці своїх наукових праць²⁹. У кожному випадку архівістка, втім, говорила про

²² Про персонал архіву див.: *Доліновський В.* Формування особового складу працівників Земського архіву у Львові (1919–1933 рр.) // *Архіви України*. 2010. № 5. С. 77–90.

²³ BZNiO. Rkps 7687/II. S. 11, 18, 24, 31, 37 та ін. Листи Г. П. Львів, 31.VII.1920, 1.IX.1920, 9.IX.1920, 12.IX.1920, 15.IX.1920; S. 10, 31–32, 42, 104 та ін. Листи О. Б. Рабка, 7/8 1920, Львів, 5/12 1920, 4/8 1921, 25/7 1923.

²⁴ ЦДІАЛ України. Ф. 145. Оп. 1. Спр. 257. Арк. 104–104зв. Про виділення йому фінансової допомоги – Там само. Арк. 107.

²⁵ BZNiO. Rkps 7687/II. S. 246. Лист Г. П. Закопане, 7.X.1926.

²⁶ Ibid. S. 202. Лист О. Б. Львів, 1/4 1930.

²⁷ Ibid. S. 206. Лист О. Б. Львів, 17/4 1930.

²⁸ Ibid. S. 55–56, 237–238. Листи Г. П. Львів, 12.VIII.1921; Закопане, 14.VI.1925.

свого колегу як про людину енциклопедичних знань, до якої відчувала велику повагу і симпатію³⁰. У листах Г. Полячківни знаходимо також слова турботи про стан здоров'я А. Прохаски, занепокоєння через відмову останнього брати відпустку, вкрай необхідну йому з огляду на той же стан здоров'я³¹. Коли останній перебував у клініці для невиліковно хворих, архівістка вислала йому із Рима поштову картку, щоб хоч якось втішити³².

Певні зауваження архівістка мала і до молодшого на 16 років К. Малечинського, у майбутньому видатного фахівця з дипломатики, а тоді – архівного асистента. На її думку, той міг би працювати значно інтенсивніше, аніж, як вважала, було насправді. Одночасно роздумувала над тим, чи останній *«зможє коли-небудь частину своєї кінетичної енергії обернути в енергію потенційну»*³³.

Поміж тим Г. Полячківна давала настанови молодому апліканту В. Гейношу щодо регестування записів із актових книг гродських і земських судів³⁴, відстоювала інтереси архівного асистента Р. Лютмана у випадку відмови йому в отриманні службового підвищення через відсутність наукового доробку³⁵, заступалася за возного, коли йому не нарахували підвищення до заробітної плати за виконання додаткових робіт³⁶.

На відміну від колег архівістів, з якими у Г. Полячківни, як бачимо, склалися різні відносини, О. Бальцер посідав у її житті і листуванні «привілейований» статус як вчитель, наставник, радник і друг. У кожному із листів Г. Полячківни до директора архіву відчувається глибока повага і вдячність. *«Знаю це і відчуваю, у сотий і не знаю який раз, що все хороше в моєму житті сталося завдяки Пану Директору»*, – читаємо в одному із листів³⁷. Архівістка постійно турбувалася про стан здоров'я О. Бальцера, а у час його відсутності у Львові опікувалася помешканням, сплачувала рахунки, і, маючи уповноваження, навіть отримувала зарплатню³⁸.

²⁹ IBZNiO. Rkps 7687/II. S. 250, 263. Листи Г. П. Закопане, 15.X.1926, 22.VII.1927.

³⁰ Ibid. S. 55–56, 237–238. Листи Г. П. Львів, 12.VIII.1921; Закопане, 14.VI.1925.

³¹ Ibid. S. 256–257. Лист Г. П. Закопане, 30.IV.1927.

³² Ibid. S. 347. Лист Г. П. Рим, 9.IV.1930.

³³ Ibid. S. 236. Лист Г. П. Закопане, 14.VI.1925.

³⁴ Ibid. S. 85. Лист Г. П. Львів, 17.VIII.1922.

³⁵ Ibid. S. 85–86.

³⁶ Ibid. S. 390. Лист Г. П. Закопане, 25.XII.1931.

³⁷ Ibid. S. 312. Лист Г. П. Познань, 4.XII.1930.

³⁸ Ibid. S. 53, 65, 435. Листи Г. П. Львів, 12.VIII.1921; Закопане, 12.II.1922; Львів, 23.VIII.1932.

Матеріально-технічне забезпечення архіву представлене у кореспонденції інформацією про укладення та призначення бюджету, сплату чиншів за оренду приміщення чи заробітної плати архівістів³⁹. Значна увага приділялася покращенню умов зберігання документів та праці архівістів⁴⁰. Відтак, йшлося про ремонтні роботи, пов'язані із заміною вікон у приміщенні архіву⁴¹, а також щорічне загальне прибирання, що зазвичай проводилося у серпні⁴². Стосовно останнього Г. Полячківна наголошувала на необхідності його регулярного проведення задля створення належних умов зберігання давніх книг, які «вимагають трохи поваги і зусиль»⁴³.

Своє відображення у листуванні знайшла надзвичайно актуальна проблема відсутності опалення в архіві. Через обмежене фінансування і, як наслідок, брак коштів на закупівлю дров/вугілля архів нерідко опинявся у скрутному становищі. Це сталося, зокрема, у лютому–квітні 1923 р. У листах від 20 лютого та 15 березня О. Бальцер скаржився на вичерпання запасів дров, брак ресурсів на їх закупівлю, а відтак і перспективу закриття архіву. Тоді за власний кошт він закупив незначну частину дров, що однак не вирішувало справи⁴⁴. 3 квітня директор писав, що архів не опалювався цілий тиждень, а він із А. Прохаскою вчергове за власний кошт закупили вугілля і дров для обігрівання кімнат⁴⁵. Навіть головний директор державних архівів Ю. Пачковський, з яким Г. Полячківна зустрічалася у Брюсселі, не мав впливу на ситуацію. Хоча все й вирішувалося у Міністерстві фінансів, останній втім порадив, як у майбутньому застатись всім необхідним для опалення⁴⁶. Тогочасні інфляційні процеси та спекуляції не вселяли оптимізму. Небезпідставними, відтак, були побоювання архівістки щодо підвищення цін, яке могло вплинути на закупівлю вугілля для архіву⁴⁷.

Повсякденне життя архіву. Особливо цікавою є інформація про робочі будні архівістів. Зазвичай це лаконічні формулювання на кшталт: «в архівних справах не сталося нічого важливого», «в архіві нічого нового не чути, все по старому», «архів провадить своє звичне

³⁹ Ibid. S. 11, 37, 54–55 та ін. Листи Г. П., Львів, 31.VII.1920, 15.IX.1920, 12.VIII.1921; S. 55, 139–140 та ін. Листи О. Б. Львів, 8/2 1922, 29/4 1927.

⁴⁰ Детальніше цей аспект діяльності архіву висвітлено у: Доліновський В. Умови зберігання документів ... С. 104–117.

⁴¹ BZNiO. Rkps 7687/II. S. 9. Лист Г. П. Львів, 25.VIII.1917.

⁴² Ibid. S. 23, 27, 57 та ін. Листи Г. П. Львів, 9.IX.1920, 12.IX.1920, 22.VIII.1921; S. 39, 63, 260 та ін. Листи О. Б. Рабка 28/7 1921; Трускавець, 8/8 1922; Іновроцлав, 20/8 1932.

⁴³ Ibid. S. 390. Лист Г. П. Закопане, 25.XII.1931.

⁴⁴ Ibid. S. 86. Лист О. Б. Львів, 20/2 1923.

⁴⁵ Ibid. S. 91. Лист О. Б. Львів, 3/4 1923.

⁴⁶ Ibid. S. 132. Лист Г. П. Париж, 17.IV.1923.

⁴⁷ Ibid. S. 224. Лист Г. П. Закопане, 28.III.1924.

щоденне життя» чи «та ж сама щоденність в архіві»⁴⁸. В одному із листів О. Бальцер зізнавався, що хотів би донести щось нове про архів, але тут усе залишається незмінним упродовж вже десятка років⁴⁹. У нього читаємо також: «Про архів, якщо доведеться писати, можна вкласти у двох словах: все так само. Такий самий Прохаска, такий самий Бальцер, і навіть Гейнош, хоча й молодий, зовсім не змінився»⁵⁰.

В окремих листах знаходимо й більш детальні описи архівних буднів. У них відтворено, інколи у злегка жартівливому тоні, роботу кожного з присутніх архівістів. У листі Г. Полячківни читаємо: «... в архіві добре, тихо, сидимо із доктором Прохаскою майже самотньо, навіть не оглянулися! а вже б'є 2-га і розходимось, не промовивши від ранку жодного слова»⁵¹. О. Бальцер у свою чергу писав: «В архіві усе, як й давніше: Прохаска індексує, Малечинський зволікає, Бальцер працює без опам'ятання, щоб всілякі адміністративні справи залагодити ...»⁵².

Перебуваючи у Закопаному, Г. Полячківна відтворювала в уяві образ щоденної архівної праці: «... прагну собі уявити, що робиться в архіві: Пан Директор пунктуально перед восьмою годиною сідає за стіл і працює без перерви до 12-ої, [...] др. Прохаска сидить мовчки і пише, а п. Малечинський ледь не зірветься з ланцюга у цій монастирській тиші і спокої»⁵³. Директор відзначав «фотографічну» точність змалюваної картини з єдиним виправленням: «у зв'язку з тим, що стіл Пані і простір навколо нього вільні, Малечинський із ще більшою свободою використовує статичний рух в приміщенні архіву»⁵⁴.

У листах знайшов відображення один із важливих аспектів діяльності архіву – прийом користувачів та виконання архівних пошуків. Зазвичай відвідувачів було небагато, однак серед спокійних і розмірених архівних буднів мали місце й такі, про один із яких Г. Полячківна згадувала у листі від 12 жовтня 1928 р.: «... коли настане такий щасливий день, то двері архіву не зачиняються від 8-ої години, інколи до 1-ої або 2-ої: той по інформацію, той по бібліографію, той по переклад і так по колу, а я приклеївши на обличчя ввічливу посмішку, розмовляю і розмовляю без кінця»⁵⁵.

⁴⁸ BZNiO. Rkps 7687/II. S. 11, 380. Листи Г. П. Львів, 31.VII.1920, 16.VII.1931; S. 54, 81 та ін. Листи О. Б. Львів, 8/2 1922, 9/1 1923.

⁴⁹ Ibid. S. 74. Лист О. Б. Львів, 12/12 1922.

⁵⁰ Ibid. S. 124. Лист О. Б. Львів, 23/3 1924.

⁵¹ Ibid. S. 16. Лист Г. П. Львів, 14.VIII.1920.

⁵² Ibid. S. 139–140. Лист О. Б. Львів, 29/4 1927.

⁵³ Ibid. S. 230. Лист Г. П. Закопане, 26.V.1925.

⁵⁴ Ibid. S. 130–131. Лист О. Б. Львів, 5/6 1925.

⁵⁵ Ibid. S. 277. Лист Г. П. Закопане, 12.X.1928.

Із листів відомо, що деякі дослідники часто безпосередньо зверталися до Г. Полячківни для отримання консультацій чи залагодження інших архівних послуг. Траплялися, мабуть, й особливо надокучливі дослідники. На інформацію про те, що деякі з них розпитували про неї у час її відсутності, архівістка емоційно реагувала: *«Краще б я їх не бачила, щоб не мучили мене зверненнями про розмаїті послуги»*⁵⁶. До когорти «небажаних» відвідувачів потрапив і службовець Комітету державних архівів. У січні 1922 р. він звертався по допомогу у пошуку королівських універсалів з 1772 р., але заявився до архіву фактично перед самим закриттям, коли Ян (возний) «вже побрязкував ключем», а сама Г. Полячківна, довершивши усі справи, готувалася до виїзду в Закопане. *«Ледве його позбулась»*, – писала вона О. Бальцеру, припускаючи, що згаданий службовець нарікатиме на «архівну неприязнь» або ж недотримання принципів службової дисципліни та субординації⁵⁷.

Інколи пошуки, які здійснювала Г. Полячківна, носили приватний характер. З листування бачимо, що частим прохачем був колега-архівіст із Кракова В. Будка, який «заливав архів своїми пошуками»⁵⁸. Пошук інформації архівістка провадила також для певного пана Франка з Відня. Він досліджував генеалогію родини Климкевичів і потребував копій відповідних записів із документів Йосифінської та Францисканської метрик⁵⁹. Завдяки його протекції Г. Полячківна отримала можливість швидшого доступу до архівних і бібліотечних збірок столиці Австрії, перебуваючи там у лютому 1930 р. Це дозволило їй за 2 дні опрацювати необхідний матеріал⁶⁰.

Припускаємо, що подібних пошуків для науковців із-за кордону архівістка виконувала чимало, так як часто вписувала їх до своїх місячних звітів. Більшість із них здійснювалася не на підставі формальних звернень, а листів, тому К. Малечинський при укладанні звітів класифікував їх як «приватні пошуки»⁶¹. Г. Полячківна не погоджувалася із таким трактуванням свого колеги. Пояснювала, що із проваджених пошуків не отримує жодної особистої вигоди і жодного разу не виконувала подібних замовлень без попереднього узгодження з директором. Більше того, доводила, що кожний позитивний результат таких пошуків примножує славу не лише архіву, а й Комітету державних архівів у Варшаві, відтак навіть останній не може вимагати виконувати такі пошуки у післяробочі години⁶².

⁵⁶ Ibid. S. 277. Лист Г. П. Закопане, 12.X.1928.

⁵⁷ Ibid. S. 59. Лист Г. П. Закопане, 29.I.1922.

⁵⁸ Ibid. S. 255. Лист Г. П. Закопане, 30.IV.1927.

⁵⁹ Ibid. S. 259–261. Лист Г. П. Закопане, 7.V.1927.

⁶⁰ Ibid. S. 335. Лист Г. П. Рим, 26.II.1930.

⁶¹ Ibid. S. 260. Лист Г. П. Закопане, 7.V.1927.

⁶² Ibid. S. 259–260.

Кореспонденція О. Бальцера та Г. Полячківни є цінним джерелом до вивчення окремих аспектів їхньої біографії, приватного життя, професійної діяльності та наукової творчості. Багата за обсягом збірка (248 листів, листівок та поштових карток) має широкі хронологічні межі (1911–1932 рр.) та розлогу географію (40 місцевостей, серед яких: Львів, Закопане, Париж, Рабка, Рим, Трускавець, Відень та ін.).

Кореспонденція архівістів відзначається тематичною розмаїтістю та потужним інформаційним потенціалом. На підставі її детального аналізу вдалося відтворити формування збірок Бернардинського архіву у Львові, склад персоналу, психологічну атмосферу та відносини всередині колективу. Інформація листів дозволила проаналізувати матеріально-технічне забезпечення архіву, зокрема й несприятливі умови праці архівістів, пов'язані, насамперед, із відсутністю опалення. Звернено увагу на заходи, спрямовані на створення належних умов зберігання документів та розглянуто діяльність установи у сфері організації доступу до них – виконання архівних пошуків.

REFERENCES

1. Bielińska, M. (1988). Balzer Oswald Marian (1858–1933). *Słownik biograficzny archiwistów polskich* (M. Bielińska, I. Janusz-Biskupowa) (Vol. 1, pp. 29–30). Warszawa–Łódź. [in Polish].
2. Ciara, S. (2014). Oswald Balzer and Eugeniusz Barwiński. The Directors of Lviv Archives in Helena Polackówna's Correspondence. *W cieniu wojen i rozbiorów. Studia z dziejów Rzeczypospolitej XVIII i początków XIX wieku* (U. Kosińska, D. Dukwicz, A. Danilczyk, pp. 523–528). Warszawa. [in Polish].
3. Ciara, S. (2016). Old Age of Scientists in Kraków and Lviv at the End of the 19th and the First Quarter of the 20th Century (Separate Examples). *Ludzie starzy i starość na ziemiach polskich od XVIII do XXI wieku* (na tle porównawczym). Vol. 2: Aspekty społeczno-kulturowe (A. Janiak-Jasińska, K. Sierakowska, A. Szwarc, pp. 65–71). Warszawa. [in Polish].
4. Ciara, S. (2009). Helena Polackówna (1881–1942) – historian, custodian of the Bernardine Archives in Lviv. *Znani i nieznani międzywojennego Lwowa: Studia i materiały* (L. Michalska-Bracha, M. Przeniosło) (Vol. 2, pp. 43–63). Kielce. [in Polish].
5. Ciara, S. (2014). Helena Polackówna (1881–1942). *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku* (edit J. Maternicki, P. Sierżęga, L. Zaskilniak) (Vol. 2, pp. 365–376). Rzeszów. [in Polish].
6. Dąbkowski, P. (1934). *Oswald Balzer. His Life and Works (1858–1933)*. Lviv. [in Polish].
7. Dolinovsky, V. (2010). *Formuvannia osobovoho skladu pracivnykiv Zemskoho arkhivu u Lvovi (1919–1933 rr.)* [Staff recruitment in the Lviv Zemsky Archives]. *Arkhivy Ukrainy*, 5, 77–90. [in Ukrainian].
8. Dolinovsky, V. (2014). *Gromadzenie zbiorów Archiwum Bernardyńskiego we Lwowie w latach 1784–1933* [The formation of collections in the Lviv Bernardine Archives in 1784–1933]. *Archeion*, 115, 259–282. [in Polish].

9. Dolinovsky, V. (2014). *Umovy zberihannia dokumentiv Zemskoho arkhivu u Lvovi (1919–1933 rr.)* [The preservation conditions of documents in the Lviv Zemsky Archives]. *Arkhivy Ukrainy*, 4–5, 104–117. [in Ukrainian].
10. Dolinovsky, V. (2015). Aplikanty Bernardynskoho arkhivu u Lvovi [The applicants in the Lviv Bernardine Archives]. *Prace Historyczno-Archiwalne*, 27, 105–115. [in Ukrainian].
11. Dolinovsky, V. (2016). «W archiwum wszystko jak w zegarku codziennym». Bernardynsky arkhiv u lystuvanni H. Polachkivny ta O. Baltsera [«Everything in the Archives is so accurate as in everyday clock». The Bernardine Archives in H. Polachkówna's and O. Balzer's correspondence]. *Prace Historyczno-Archiwalne*, 28, 239–252. [in Ukrainian].
12. Dolinovsky, V. I. (2014). *Orhanizaciia ta diialnist Zemskoho arkhivu u Lvovi (1919–1933 rr.)* [The organization and activity of the Lviv Zemsky Archives (1919–1933)] (Extended abstract of Candidate's thesis). Kyiv. [in Ukrainian].
13. Kaput, W. (1988). Polaczkówna Helena Maria Franciszka (1881–1942). *Słownik biograficzny archiwistów polskich* (M. Bielińska, I. Janusz-Biskupowa) (Vol. 1, pp. 170–172). Warszawa-Lódź. [in Polish].
14. Kryshchalovych, U. (2007). Baltser Oswald Marian. In I. B. Matiash, S. L. Zvorsky, L. F. Pryhodko et al (Ed.), *Ukrainski arkhivisty (XIX–XX cm.): biobibliografichny dovidnyk* (pp. 44–45). Kyiv. [in Ukrainian].
15. Uruszczak, W. (2006). Oswald Balzer (1858–1933). In P. Brock, J. D. Stanlej & P. J. Wróbel (Ed.), *Nation and History: Polish Historians from the Enlightenment to the Second World War* (pp. 213–220). Toronto-Buffalo-London. [in English].
16. Wierzbicki, A. (2007). Oswald Balzer (1858–1933). In J. Maternickie & L. Zaskilniak (Ed.), *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku* (Vol. 1, pp. 253–268). Rzeszów. [in Polish].

Volodymyr Dolinovskiy

Candidate of Historical Sciences,

Senior Researcher

Department of Ancient Acts,

Central State Historical Archives of Ukraine in Lviv

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1976-5068>

**«ARCHIVAL ASPECT» IN THE CORRESPONDENCE BETWEEN
HELENA POLYACHKIVNA AND OSWALD BALZER,
THE EMPLOYEES OF THE BERNARDINE ARCHIVES
IN LVIV IN 1911–1933**

Abstract. The article presents the analysis of correspondence between two employees of the Bernardine Archives in Lviv director O. Balzer and archivist H. Polyachkivna fond at the National Ossolinski Library in Wroclaw. **The aim of the publication** is to present the informational potential of the collection, in particular those aspects related to the functioning of the archive. In order to achieve it the unpublished letters of archivists have been analyzed, the dates and the

origin have been determined, the main directions of archive's activity, represented in the correspondence, have been viewed. **The research methodology** involves the usage of studying whole historical sources and being objective. Descriptive, typological, anthropological and biographical methods, as well as methods of analysis and synthesis have been used. The article is of great **scientific novelty** and value as the sources analyzed there have not been published in any journal before. The information derived from the letters allows to study some aspects of life, professional and scientific biography of both historians-archivists, as well as to characterize the main tendencies of development not only of Lviv, but also partly of Krakow, Poznan and even Paris and Roman historical sphere of 1920–1930s. **The prospects for further research** are to publish the analyzed correspondence, as well as to identify and process other personal documents of Lviv archivists. **Conclusions.** The rich and thematically diverse correspondence of O. Balzer and H. Polyachkivna has significant informational value. Thanks to the provided study of the letters the researcher has managed to trace the formation of the Bernardine Archives with ancient Sambir acts to determine the list of archive's staff and their work, to reconstruct the daily life of the institution and the relationship between the employees. The material and technical conditions of archives which were quite hard for conducting archival work have been analyzed.

Key words: correspondence; Bernardine Archives; archivists; archival everyday life; archival research.